

Redovisning "Internationellt kulturutbyte - teater"

Teaterturné i Tyskland i mars 2014 med föreställningen

"Das gelbe Stück Stoff" (Har du träffat Hitler?)

Denna redovisning gäller för en av deltagarna:

Kim Rhedin Hüttner

Föreställningen heter på svenska **"Har du träffat Hitler?"** och spelas periodvis på TeaterStudio Lederman, Stockholm, samt på turné i Sverige.

Vidare info: <http://www.hardutraffathitler.se>

Hur och när har jag genomfört kulturutbytet?

Tid: 13/3 – 17/3, 2014.

Två föreställningar i Berlin på Vaganten Bühne kl. 20.00 fredag 14/3 och lördag 15/3 och i Celle, Schlosstheater, kl. 19.00 på söndag 16/3.

Besök i Gedenkstätte Bergen-Belsen hela dagen måndag 17/3.

Föreställningen genomfördes på tyska språket.

Torsdagen 13/3

Från flygplatsen åkte vi direkt till Vaganten Bühne, som är en liten teater med ca 70 platser, nära Kurfürstendamm och Zoologischer Garten.

Jovan Rajs (föreställningens huvudperson) och hans fru Dina var den dagen på bokmässan i Leipzig med våra tyska arrangörer och tillika översättare, Christian Tietz och Gaby Oelrichs. Jovans bok kom ut på tyska med ovanstående titel – samma som föreställningens. Vi andra hade fullt upp med att ordna inför vår kommande föreställning på teatern. Eftersom vi hade projektioner med översättning av Jovans texter, så måste vi ändra om i scenerierna, då några av oss ibland hamnade framför den lilla projektduken. Men med teaterns fina personal och vår egen duktiga tekniker, Dennis Fryklund, så löste det sig så småningom på ett bra sätt. Kvällen blev det besök på Deutsches Theater för min del – efter det: manuskriptläsning. Det tyska språket slår kullerbyttor i munnen ibland!

Fredagen 14/3

Förmiddag: lite sightseeing och sedan repetitionen på Vaganten Bühne.

En radiokanal är där och intervjuar Jovan Rajs och vi spelar upp några scener för radiolyssnarna.

Vi går igenom de nya scenerierna och jag arbetar lite extra med huvudpersonen. Han är fantastiskt lyhörd för personinstruktion, vi "putsar" lite här och där och allt känns lugnt inför kvällens föreställning som nästan är utsåld. Föreställning kl. 20. Fint gensvar. Några av Jovans släktingar från Serbien är där. De förstår ingen tyska men gråter ljudligt ibland – de känner igen sin Pappa från familjefotot på projektduken. Nästan samtliga ur publiken kommer tillbaka till det efterföljande samtalet och frågorna haglar i ca två timmar. Våra översättare hjälper till. Det talas om "hämd", skuld och katarsiseffekt, om hur Jovan träffade sin fru och varför de bor i Sverige. Jovan är i högform och visar bl.a. hur han vid något tillfälle flydde förklädd till bord!

Lördag 15/3

Dagens kulturbesök blir Neue Nationalgalerie. Jag minns bäst Kienholz radioapparater i en installation – han är alltid intressant och associationsrik.

Kvällens föreställning är utsåld! Ryktet har kanske gått. Svenska kulturrådet, Marika Lagercrantz, har dragit med sig svenske ambassadören Staffan Carlsson och några till från ambassaden. De är lyriska – men det är de kanske alltid? (Tillhör kanske diplomatins uppgifter?)

Lustigt nog så har ambassadören varit ambassadör även i Ungern, som är det språk som Jovan skrev sina dagböcker på – han bodde som barn hos ungerska släktingar efter att ha flytt från Jugoslaven. Vår fantastiska sångerska Katarina Hellgren sjunger några ungerska sånger i föreställningen.

Publiken är otroligt entusiastisk! Vi känner att de förstår vår tyska – det är ju också en poäng att skoltyskan flyter med lite känsla av "utrikiska" accenter – som om äktheten i den europeiska känslan ifråns koncentrationslägret förstärks. Vi talar ju inte "Lagersprache" men det finns en ton av detta i alla fall. Även den här kvällen stannar större delen av publiken kvar med sina frågor.

Söndag 16/3

Tidigt tåg till Celle. De första dagarnas vårkänsla med knoppande magnoliaträd, den blå scillan, snödropparna och påskliljorna i parkerna fryser med oss. Vi drar ytterkläderna hårt omkring oss och skyndar från stationen i Celle direkt till slottet. Det regnar lätt och vi drar våra tunga resväskor med rekvisitan genom våta kullerstensgator. Korsvirkeshus efter korsvirkeshus. Staden är från 1200-talet och en av de minst bombade städerna, så mycket av det gamla är alltså genuint. Schlosstheater heter slottets teater och är liksom hela det stora vita slottet nyrenoverat. Salongen lyser av vitt och guld med ljusblå sammetsfåtöljer. Det är en riktigt gammal tittskåpsteater, söt som en liten marängbakelse och med två balkonger. Allt som allt plats för ca 350 personer.

På den stora scenen ska man spela en fransk pjäs kl. 15, men vi får titta på scenen innan.

Där är mycket scenografi, ljust golv i rutmönster, olika nivåer, balustrader och pelare med hängande "murgröna". Vi är välkomna tillbaka vid 17-tiden för att plocka i ordning. Och föreställningen börjar redan 19! Ojoj! Hur ska vi hinna?! Dennis bestämmer sig för en "enkla" ljussättning – "plan B". (Ja, tack!) Scenen surrar av scentekniker, inspicier och scenarbetare.

Var är soffan?

Jodå en soffa ska flyttas ner från Teaterdirektörens rum – den har använts i "Harry och Maud" säger hon med ett förtroligt leende, som inte invaggar mig någon känsla av trygghet.

Vi går och äter och checkar in på hotellet. När vi kommer är stämningen lätt hysterisk.

Chefsinspicienten ryter att vi inte får flytta på den moderna och silvriga soffan, som i den här placeringen nästan inte tillåter passage bakom. (Vi förstör ljussättningen!)

De har en mycket märklig form av placering av ljud-/ljusbås – och ännu märkligare kommunikation. Vår egen tekniker, Dennis, sitter i ett bås och sköter ljudet medan han får skicka en signal ner till en inspicient om ljuset och denne skickar då upp den signalen till ett annat bås där den tyske "ljusteknikern" sitter. Jag känner att jag inte vill veta mer om detta och går och ordnar några småsaker och försöker att lugna några av mina upprörda kollegor.

Minst 220 biljetter sålda, så det kommer att kännas fullt i alla fall.

En tanke slår mig: Celle ligger bara någon mil från Bergen-Belsen. Vår föreställning handlar delvis om Jovans tid i koncentrationslägret Bergen-Belsen, där han höll på att dö av svält och diarré, och nu nästan 70 år senare står han och berättar sin historia på slottets teater!

Föreställningen börjar.

"Vi ska berätta en historia – Wir werden eine Geschichte erzählen...."

Det råder en kompakt stämning i salongen. Jag kan inte ta på vad det är. Ett lyssnande utöver det vanliga. Varje ord som handlar om lägret sjunker ner i publikhavet med en tyngd som aldrig tidigare. Några skratt hörs ibland – ja, man får skratta. De sjunger med i sångerna, trots att scenen är en "fjärde-väggen-scen" som försvårar dialogen med publiken.

Vi lever våra sånger, våra Jovantexter, våra frågor och scener utan misstag, men vi kan inte riktigt bedöma var föreställningen hamnar hos den här publiken. Vi vet att det idag fortfarande lever kvar en stor känsla av

skuld som tynger även de yngre (tyska) generationerna. Blir detta för mycket? Men det finns faktiskt ingen anklagande ton i vår föreställning.

När slutmusiken tonar in med sina glada inbjudande toner och vi dansar in för applådtacket, så reser sig hela publiken. De vill inte sluta applådera. Efter ensemblens tre applådtack, får vi "knuffa" in huvudpersonen ensam till slut. Han brukar inte vilja det men finner sig.

Så står han där i strålkastarljuset på slottet i Celle - en åttioårig professor och en elvaårig lägerpojke. Han är lite stapplande lyckligt obekvämt, och slår ut armarna och gör plötsligt "tummen upp" - och då brister det för flera av oss...

Föreställningen är en resa i tiden från 1940 till nutid. Mellan dagboksanteckningar, sånger, scener och utfrågningar: ur åttaåringens perspektiv, när Mamman står och stryker den gula stjärnan, som de alla måste bära, över flykt och tvångsarbetsläger och så småningom elvaåringens fångenskap i Bergen-Belsen och Theresienstadt för att till sist landa i den vuxne professors återkomst till det forna koncentrationslägret. Men också till den nutid där nynazistiska och högerpopulistiska rörelser växer sig starkare ute i Europa och där politiska partier med ideologiska rötter i fascismen börjar ta plats i parlamenten. Föreställningen slutar med en TV-intervju och en fråga från de yngsta TV-tittarna: "Har du träffat Hitler?" Varpå Jovan svarar: "Jag träffar Hitler varje dag. Han lever kvar i all slags förtryck. Han lever kvar i alla slags fundamentalism. Hitler lever kvar i bristen på respekt för varje människas unika värde!"

I föreställningen finns en lite oväntad överraskning:

Medan Jovan 8 april 1945 lämnar Bergen-Belsen i en lång kolonn med utmattade människor för att transporteras vidare till okänd ort, så möter han långa rader av kolonner med magra människor som går i den andra riktningen - in mot lägret. "Dödsmarschern" var en vanlig företeelse i slutet av kriget. I en av dessa kolonner befann sig en ungersk kvinna i 20-årsåldern. Hon hade bl.a. varit i Auschwitz. Hon anlände till Bergen-Belsen precis vid den här tiden. Hon överlevde och kom till Sverige och blev så småningom mamma till vår underbara sångerska på scenen, Katarina Hellgren, som sjunger på bl.a. ungerska, hebreiska, jiddisch och tyska. Så flätas öden ihop i vårt europeiska lapptäcke.

Publiken drar efter andan. Någon frågar en forskare från Gedenkstätte B-B om det verkligen kan stämma? Eller om vi hittar på..?

Måndag 17/3

Vi är inbjudna till Gedenkstätte Bergen-Belsen. Där finns utställningar och arkiv och de samlar fortfarande in material från de överlevande som ännu minns, men även från "andra generationen" som kanske kan berätta något som deras föräldrar berättat. Jovans "riktiga" dagbok finns där i en monter. Katarina blir naturligtvis också intervjuad.

Själva minnesmärket med utställningarna ligger lite vid sidan av lägret. Vi får en uppfattning av hur lägret såg ut genom fotos och teckningar och går sedan ut genom något som påminner om "brandgator" mellan de trädstammar som vuxit upp där barackerna tidigare låg.

Här är "Waschraum" (tvättrummet) i Jovans barack. Delar av ett golv lyser i gräset och några rör vittnar om avlopp. Längre bort ligger sönderslagna tvättfat kvar i mossan. Den här baracken var byggd av sten och därför brann den inte ner till osynlighet som de andra barackerna. Vi går längs med den stenlagda grunden de 80 meterna. Här bodde som mest 900 människor!

Vi går i olika grupperingar, som det faller sig, och får intressant information av våra tre följeslagare, Dr. Rahe, Berndt och Stefanie, som alla villigt svarar på frågor.

Borta vid granen och några glesa björkar ligger den plats där tältlägret låg. Där fanns Anne Frank och hennes syster tills tälten revs ner under en storm och hon förflyttades till kvinnolägret i byggnaderna mittemot. Tyfus härjade liksom "vanlig" diarré.

Jovan blev sjuk vid samma tid som Anne Frank. Hon dog en och en halv månad före befrielsen. Men han räddades av en knivsudd sårpulver och sattes på ett tåg till Theresienstadt den 8 april 1945.

Samma dag bombades järnvägsstationen i Celle av de allierade. Där stod en annan fångtransport på rälsen och många omkom – både fångar och invånare i Celle. Flera fångar tog chansen att fly in i skogarna. Då drog man ihop den manliga befolkningen, som fanns kvar i staden, för att ta upp jakten på fångarna och skjuta ner dem. Därefter talar man inte så mycket om kriget, förintelsen eller lägret – utan locket är på, enligt Berndt, den forskare som jag talar med på Gedenkstätte.

Just då tycker jag mig förstå något av den kompakta stämningen på teatern kvällen innan. Och i efterhand förstår jag att känslan av skuld fortfarande tynger när jag läser nedanstående två brev:

Brev 1:

"- - - It was very impressive what your team showed yesterday. Besides the content I was amazed by the mixture and moods of the languages. It was captivating and despite all the narrated sadness people left with a positive message. I really liked the honesty and simpleness how Jovan Rajs talked about his life! Since I couldn't wait for your group yesterday maybe you can give them my positive feedback. It's rare that people give standing ovations in this theatre and I guess according to the city's history part of the people has a deep need to work things up. Have a nice evening and a good trip back, U- - - "

Brev 2:

"Dear Mr Rajs ! Yesterday evening my husband, our eldest son (12 years old) and me, we attended "Das Gelbe Stück Stoff" in the Schloßtheater in Celle.

At the end I could not even applaud, I just stood there and had to cry!

Thank you so much for coming!

Thank you for opening your heart and your diary!

Thank you that you let us take a glimpse into you life !

Thank you for making yourself vulnerable just in front of a German audience!

And I ask you for forgiveness for what the Germans have done to your people, your family and you!

And I feel ashamed that the theater was not really full, that no one of us Germans came down to the stage in the end to thank you, to welcome you and to tell you what an honour it is for us that you have come!

If ever you will come again to Celle, you and your wife are welcome to our home!

Warmest greetings your wife, I really loved the scene in which you were dancing with her, thank you!

G H"

Brev 3 (Jovans och Dinas svar:)

"Dear G---, dear family H---!

Thank you very much for your e-mail. We think that it is the most beautiful and touching letter we have ever received in connection to Holocaust.

Concerning forgiveness, it has nothing with you and Germany of today to do: **you are not guilty!**

The guilt belongs to Nazi Germany. Personally, we can not forgive them, still less have we power from our killed family and the Jewish people to forgive.

However, we highly appreciate the efforts of modern Germany with elucidation of the truth about the awful time period 1933-1945. Good examples for this are activities at Gedenkstätte Bergen-Belsen and that the Schloßtheater in Celle opened its gate for Das gelbe Stück Stoff.

With love,

Dina and Jovan Rajs"

Och vad och hur blev resultatet?

Resultat av vår resa: Vi ville nå den tyska publiken och hitta bra samtalsklimat om dagens utmaningar utifrån gårdagens erfarenheter. Tydligt är att det tyska folket fortfarande lever med känsla av skuld. En skuld som de behöver ta upp ur den förträngda glömskans källare och låta luftas i ett annat ljus - och utan anklagande pekfinger från omvärlden.

Vi hade mycket bra samtal efter de två föreställningarna i Berlin, där den här frågan kom upp och där Jovans svar - som också finns i brevet ovan - kändes som en lättnad för många. Efter att i många år ha hatat tyskar och burit på hämndtankar, så insåg han att barn och barnbarn aldrig kan lastas för förfädernas synder/brott. "Jag frågade rabbinen i Stockholm och det står redan i Femte Moseboken att fädernas synder inte går i arv" berättar han vid ett av publiksamtalen i Berlin.

Vilka erfarenheter har jag gjort?

Skuldproblematiken är mångfacetterad. Inte bara dagens tyskar känner den här skulden utan en stor del av de överlevande känner också skuld! Varför överlevde jag och inte Mamma, Pappa, syster, bror (osv)?

Vidare tankar: Vad skulle hänt här i Sverige om vi blivit indragna? Och hur är det med våra egna förfäders eventuella sympatier?

Hur är det idag? Vi lever i en "civilisation", liksom de gjorde då.

Förintelsen är en sorg och skam för hela mänskligheten. Och ändå ser vi (kanske?) ett upprepningens mönster. Tyskarna annekterade Sudetenland 1938 - den tysktalande befolkningen där hälsade dem välkomna och vinkade.

Ryssarna annekterar Krim mars 2014 - och den rysktalande befolkningen där hälsar dem välkomna och vinkar... (Det är "folkomröstning" på Krim samma dag som vi spelar i Celle!)

Vilken betydelse har det fått för min konstnärliga verksamhet?

När vi spelar på tyska uppträder en ny sida hos oss alla - ett annat livligare uttryckssätt, inte minst kroppsligt. Vad detta beror på vet jag inte. Kanske har jag som svensk tillägnat mig ett alltför verbalt uttryckssätt så att jag inte använder det kroppsliga uttrycket lika mycket? Är detta t.o.m. typiskt för oss svenskar? Eller finns det i varje språk en "kroppslighet"? Intressant är det.

Betydelsen av att vara väl förberedd. Att aldrig acceptera ett scenbygge med ljussättning på bara två timmar!

Förberedelse innebär också att man kan känna sig öppen för spontanitet och improvisation utan att förstöra för någon bland ensemble eller publik. Det är en utmaning och en konst att kunna "vila" i obekväma situationer och ändå inte ge avkall på den konstnärliga formen eller uttrycket.

Arbetet:

Jag har tillsammans med min närmaste kollega, Jan Simonsson, arbetat med allt, från att leta ut texter och skriva scener och övergångar i materialet till att få ihop hela dramaturgin. Alltid i dialog med vår huvudperson och medförfattare Jovan. I övrigt har vi alla i ensemblen hjälpt till med de flesta uppgifterna, framför allt med regissören Jurij Ledermans känsliga öga och öra.

Föreställningen är något mer än ett vittnesmål. Det är inte bara självbiografiska texter från en överlevande som berättas tillsammans med ett antal sånger. Det är en egen konststart som blandar dokumentär med fiktion på ett sätt som drabbar åskådaren och tillåter var och en sin egen upplevelse, sitt eget förhållande till materialet.

Övrigt: Förslag på boende i Berlin:

Viktoriaförsamlingens gästrum. Billig hyra. Lakan och handduk ingår. Lätt att ta sig dit, tyst och rent och mycket vänligt bemötande!

<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=648324>

Vecko- eller tredagarskort rekommenderas för kollektivtrafiken i Berlin. Det blir enkelt och billigt i längden.

Slottsteatern i Celle där föreställningen spelades.

Jovan Rajs visar sin barack i Bergen Belsen

Handfat/tvätttrum i Bergen Belsen.

Jovan Rajs och Jan Simonsson.